

URUSH MAVZUSINING ADABIYOTDAGI O‘RNI VA TARIXIY SHAKLLANISHI

Tatar ABDUL BASIR,

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti 2-bosqich magistri

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15878114>

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada badiiy adabiyotda urush tasviri hamda ijodkorning urush detallari orqali o‘z maqsadini, g‘oyasini ifoda etish mahorati hususidagi tahlillar keltirilgan. Antik davrdan to bugunga qadar insoniyat tarixidagi urush voqealari va ularni tasvirlashda yozuvchi mahorati tahlil qilingan.*

***Kalit so‘zlar:** urush, badiiy adabiyot, ijodkor mahorati, badiiyb asar, detal, tarix*

***Аннотация:** В статье анализируется изображение войны в художественной литературе и способность автора выразить свою цель и идею через детали войны. С древности и до наших дней трактуются военные события в истории человечества и мастерство писателей в их изображении.*

***Ключевые слова:** война, художественная литература, творческое мастерство, произведение искусства, деталь, история*

***Annotation.** This article analyzes the depiction of war in fiction and the author's skill in expressing his purpose and idea through the details of war. The events of war in the history of mankind from antiquity to the present day and the author's skill in depicting them are interpreted.*

***Keywords:** war, fiction, creative skill, work of art, detail, history*

Urush insoniyat tarixining ajralmas bir qismi bo‘lib, uning izlari adabiyotda ham chuqur aks etgan. Dastlabki yozma manbalardan tortib zamonaviy nasr va poeziyagacha urush mavzusi yozuvchilarni doimiy ravishda o‘ziga jalb etib kelgan. Qadimgi Yunon adabiyotida Gomerning “Iliada” va “Odissey” asarlari, Rim adabiyotida Vergiliyning “Eneida”si urush mavzusini epik janr orqali ifodalagan eng dastlabki namunalar sirasiga kiradi. O‘rta asrlarda urush diniy jihatdan yoritilgan bo‘lsa, Uyg‘onish davridan boshlab insoniy kechinmalar, ruhiy sinovlar, vatanparvarlik kabi tushunchalar ko‘proq ko‘tarila boshladi. XX asrga kelib, xususan, Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari davrida urush mavzusi butun dunyo adabiyotining yetakchi yo‘nalishiga aylandi. Ernest Xeminguey (“Qurol bilan xayrlashuv”), Remark (“G‘arbiy frontda o‘zgarish yo‘q”), Virginia Vulf, Jorj Oruell kabi yozuvchilar urushni realistik va ruhiy nuqtayi nazardan tahlil qildilar. O‘zbek adabiyotida urush mavzusi dastlab xalq og‘zaki ijodida – doston, qo‘shiq, afsona va maqollarda uchraydi. Masalan, “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” kabi dostonlarda jangovar sahnalar, vatan himoyasi, yovuz kuchlarga qarshi kurash asosiy motivlardan biri bo‘lgan.

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTIGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: MUAMMOLAR, OMILLAR, YECHIMLAR”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

Yozma adabiyotda urush tasviri XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidlar ijodida yangicha ruhda namoyon bo‘la boshladi. Ammo urushning to‘laqonli badiiy ifodasi 1941–1945 yillardagi Ikkinchi jahon urushi bilan bog‘liq. Aynan shu davrda o‘zbek yozuvchilari urushni bevosita yoki bilvosita yoritgan asarlar yaratdilar. G‘afur G‘ulom, Hamid Olimjon, Oybek, Shayxzoda, Zulfiyaxonim, Mirtemir kabi adiblar ushbu mavzuda o‘zining yorqin ijod namunalarini qoldirgan. Urush tasvirining shakllanishi va taraqqiyotida G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari alohida o‘rin egallaydi. Bu asarda urush bevosita frontda emas, balki orqada qolgan xalqning turmush tarzi, bolalarning taqdiri, ijtimoiy muhit orqali yoritilgan. G‘afur G‘ulom o‘zbek adabiyotida urush yillarining o‘ziga xos adabiy hujjatiga aylangan “Shum bola” asari bilan katta obro‘ qozongan. Bu qissa urushning orqa frontdagi hayotga, ayniqsa bolalar olamiga qanday ta’sir qilganini badiiy shaklda tasvirlaydi. Asar qahramoni Qoravoy orqali yozuvchi urush yillarida hayotning og‘irligini, odamlarning sabr-bardoshi, bolalarning aql-zakovati va tirikchilik uchun kurashini ko‘rsatadi.

Garchi asarda urushning frontdagi manzaralari aks etmasa-da, orqa frontdagi muhit — yo‘qchilik, ocharchilik, urush tufayli ota-onasidan ayrilgan bolalar taqdiri orqali urushning halokatli ta’siri ochib beriladi. G‘afur G‘ulom urushni dramatik emas, balki hayotiy voqealar fonida, kulgi va achchiq haqiqatlar aralashuvida tasvirlagan.

Bu urush mavzusini nafaqat jang maydoni, balki hayotiy voqealar kontekstida tasvirlashda muhim qadam bo‘lgan. 1950–1980-yillar oralig‘ida urush mavzusi sotsialistik realizm doirasida yoritilgan bo‘lsa-da, ayrim yozuvchilar bu mavzuni shaxsiy fojialar, ruhiy kechinmalar orqali tasvirlashga harakat qilishgan. Said Ahmad, Odil Yoqubov, Mirzakalon Ismoilij, O‘tkir Hoshimov kabi adiblar o‘z asarlarida urush oqibatlarini, insoniylik, fidoyilik, yo‘qotish va hayot uchun kurashni badiiy tahlil qilishgan. Urush tasviri adabiyotda doimo o‘zgarib borgan. Dastlabki davrda bu mavzu faqat g‘alaba, qahramonlik va fidoyilik doirasida yoritilgan bo‘lsa, keyinchalik u insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va psixologik bosimlar orqali tasvirlana boshladi. Yozuvchilarning asarlarida urush bevosita voqelik sifatida emas, balki ruhiy iztirob, o‘zlikni izlash jarayoni orqali ochiladi. Urushga oid asarlarda qahramon obrazining dinamikasi, ichki monologlar, lirik chekinishlar, retrospektiv sahnalar, kontrastli parallel voqealar, kuchli dramatism — bular badiiy ifodaning muhim usullariga aylandi. Ayniqsa, urushda qatnashmagan yangi avlod yozuvchilari bu mavzuga falsafiy va ijtimoiy yondashuv bilan murojaat qila boshladi.

Cho‘lpon o‘zining “Qor qo‘ynida lola” asarida urush yillaridagi xalq ruhiyatini, ayollar sabr-toqati, orqadagi mehnat va hayot uchun kurashni badiiy

yoritgan. Uning asarlarida urush faqat tarixiy voqea emas, balki insoniy sinov sifatida ko‘riladi. Bu jihat urushni faqat siyosiy yoki g‘alaba doirasida emas, balki inson qalbi nuqtayi nazaridan tahlil qilishga imkon beradi.

Odil Yoqubov esa urush mavzusiga ko‘proq ruhiy, axloqiy va falsafiy nuqtayi nazardan yondashgan. Uning “Ulug‘bek xazinasini”, “Ota vasiyati” kabi asarlarida urush sabablari, oqibatlari va insoniy fojialar chuqur ochib beriladi. U yozuvchilik pozitsiyasidan turib, urushni ulug‘lash emas, balki undan saboq chiqarishga chaqiradi.

Urush faqat kattalar dunyosining fojiasi emas, balki bolalikning ham yo‘qolgan g‘unchalari ekanligi aniq ko‘zga tashlanadi.

Urush yillarida o‘zbek poeziyasi ham faol taraqqiy etgan. Ayniqsa, Hamid Olimjon va Zulfiya she‘riyatida ayollar obrazlari, ularning urush davridagi jasorati, mehnati va sabr-toqati katta e‘tibor bilan yoritilgan. Zulfiya she‘rlarida ayol — ona, farzand kutayotgan yor, mehnatkash inson sifatida tasvirlanadi.

Masalan, uning “Ona” she‘rida urushda o‘g‘lini yo‘qotgan ayolning dardli qiyofasi beriladi. Bu asarlar orqali urush nafaqat frontdagi, balki orqa frontdagi insonlar uchun ham og‘ir sinov bo‘lganini ko‘ramiz.

Yuqoridagi fikrlardan biz quyidagi xulosalarni chiqarishimiz mumkin:

O‘zbek adabiyotida Ikkinchi jahon urushi tasviri xilma-xil yo‘llar bilan amalga oshirilgan: nasrda — ijtimoiy muammolar orqali, poeziyada — lirik va dramatik obrazlar vositasida. Urush mavzusi yozuvchilar uchun nafaqat tarixiy voqelik, balki ruhiy va ma‘naviy tajriba bo‘lib xizmat qilgan. Adiblar urushni faqat yutuq sifatida emas, balki insoniyat uchun og‘riqli, murakkab sinov sifatida yoritganlar.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, adabiyotda ideologik cheklovlar kamayib, yozuvchilar voqealarga erkinroq, chuqurroq yondashish imkoniga ega bo‘lishdi. Shu sababli urush mavzusi ham endi faqat qahramonlik va g‘alaba ruhida emas, balki insoniy fojialar, ruhiy sinovlar, adolat va haqiqat masalalari bilan uyg‘un holda talqin etila boshlandi.

Adabiyotda urushga bo‘lgan munosabat yangicha mazmun kasb etdi. Endi yozuvchilar “urush kerakmi?”, “urushdan kim yutadi?” kabi murakkab savollarni ko‘tarishga jur‘at eta boshladilar. Bu esa urush mavzusining sathiy emas, chuqur falsafiy tahliliga zamin yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Atabayeva G.F. The sign content of “Ffu” novel // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, USA. 2022. – P.139-142. (Impact Factor - 8.0).

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTIGA DOIR ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: MUAMMOLAR, OMILLAR, YECHIMLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

2. Atabayeva.G.F. “Humanizm in the novel of A. Yakubov” актуальные проблемы тюркологии: россия и тюрко-мусульманский 2021 МИР
3. Makhbuba Urazbayeva, Burkhanova Feruza, Pardayeva Nigora, Atabayeva Go`zal, Qodirova Mashhura. Issues of Distribution of Bear Image in Uzbek Novels. *Journal of Advanced Zoology*. 2023. 2184-2192 p.
4. Omanova, M. (2024). Importance of voice in expressive reading. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(1), 125-128.
5. Dilafruz, Kalandarova. "Issues of Uzbek Folklore and its Research in Germany." *Journal of Positive School Psychology* 6.9 (2022): 4395-4398.
6. Kadirova M.H. "The need for improving the methodology of teaching folklore in distance learning" Lecturer, Department of Uzbek language and literature of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Uzbekistan, <https://inlibrary.uz/index.php/crjps/article/view/17610>
7. Махбуба Қадамбоевна Ўразбаева. АЁЛ ХАРАКТЕРИНИ ОЧИШДА БАДИИЙ НУТҚНИНГ ЎРНИ. GOLDEN BRAIN. RAIN ISSN: 2181-41 20. 23.01.10. 193-199- 6. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1179>
8. Burkhanova, F. "The Wisdom In The Works Of Alisher Navoi." *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation* 32.3: 32467-32472.
9. Atabayeva G.F. The sign content of “Ffu” novel // *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, USA. 2022. – P.139-142. (Impact Factor - 8.0).